

УДК 159.942:331.548

© О.М. Шевченко, В.І. Владимірова, 2020

orcid.org/0000-0002-5829-2048

orcid.org/0000-0002-4810-4533

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2020.2.211919>

ШЕВЧЕНКО Олена Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Української медичної стоматологічної академії

ВЛАДИМИРОВА Валентина Іванівна

старший викладач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Української медичної стоматологічної підготовки

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ІЗ РІЗНОЮ САМООЦІНКОЮ

Стаття присвячена висвітленню особливостей сформованості професійно важливих якостей студентів-медиків із різною самооцінкою. Подано актуальні наукові погляди стосовно проблематики професійного зростання сучасного лікаря під час навчання у виші, описані найбільш вагомі психологічні характеристики фахівця-медика. Проаналізовано результати емпіричного дослідження професійно важливих якостей (комунікативних і організаторських здібностей, мотивації досягнення успіху) у групах досліджуваних із різною самооцінкою.

Ключові слова: *студенти-медики, професійно важливі якості особистості, професіоналізація студентів-медиків, професійно важливі якості студентів-медиків, комунікативні і організаторські здібності студентів-медиків.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства зростає інтерес до проблем, які виникають на межі медицини і психології, культури медичного обслуговування, у процесі здійснення впливу лікаря на хворого, професійного і емоційного досвіду, вербального стимулювання їх емоційного комфорту тощо.

Особливість трудової діяльності медичних працівників полягає в тому, що її виконання відбувається в умовах постійного емоційного навантаження (Д. В. Любімова, Л. М. Карамушка, С. М. Москалець, Т. В. Недуруєва, та ін.). Прийняття життєво важливих рішень стосовно здоров'я пацієнтів і переживання внутрішньоособистісних конфліктів

внаслідок цього, – все це спричиняє подвійний тиск і вимагає наявності особистісних передумов задля запобігання негативних наслідків зазначеного чинника. Такою передумовою можна вважати сформованість моральної культури медика (як основи професіоналізму) (М. І. Жукова, Л. М. Карамушка, Г. В. Малигіна, Н. В. Ельштейн, І. Харді) і, насамперед, це стосується такої провідної складової, як ціннісне ставлення до життя. Загалом, успішність професійної діяльності медика визначається не лише набором професійних знань, досвідом, але і значною мірою обумовлюється складним комплексом особистісних утворень та характеристик, які формуються вже у процесі професійного навчання у виші. У даному випадку мова йде про такі важливі для майбутньої професійної діяльності характеристики студентів-медиків як відповідальність, спроможність до успішної комунікації з пацієнтом, мотиваційна налаштованість на результат у діяльності, адекватна самооцінка своїх можливостей та спроможність до планування комплексу лікувальних заходів, тощо. Відповідно, своєчасна діагностика вираженості професійно важливих якостей студентів-медиків, а не лише рівня їх професійних знань та умінь, дозволяє більш ефективно організувати систему їх професійної підготовки та забезпечити якісний рівень надання освіти майбутнім медикам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на існування досить змістовних теоретичних і практичних доробок в галузі загальної психології, медичної психології, психології праці, присвячених проблемам взаємин лікаря і хворого (Л. Ф. Бурлачук, І. Є. Вольперт, В. М. Ніколаєнко, В. О. Ташликов, М. В. Ельштейн та ін.); докладне вивчення особливостей професійної діяльності медичних працівників (І. С. Вітенко, К. К. Платонов, М. М. Кабанов, Д. В. Любімова та ін.); окреслення ролі різних чинників успішної професійної діяльності майбутнього медичного працівника потребує подальшого вивчення.

Професійно важливі якості майбутнього медичного працівника виступають предметом наукового аналізу ряду дослідників (Д. В. Любімова, Л. М. Карамушка, Г. В. Малигіна, С. М. Москалець, Т. В. Недуруєва). Розглядаючи особистісні якості майбутніх медичних працівників, що важливі для їх професійної діяльності, В. В. Знаков (2004) виділяє такі їх

групи: 1) морально-вольові – співчуття, доброзичливість, совість, щирість, оптимізм, чесність, самовідданість, трудолюбство, терпіння, ввічливість, уважність, ніжність, лагідність, мужність, рішучість, скромність, принциповість, почуття власної гідності, ініціативність, дисциплінованість, вимогливість до себе і оточуючих; 2) естетичні – акуратність, охайність, потяг до краси, непримиримість до огидного і “сірості” в побуті, прагнення прикрашати умови, в яких перебуває хворий; 3) інтелектуально-пізнавальні – ерудованість, спостережливість, логічність, прагнення пізнати сутність явища, систематичне підвищення рівня професійних знань і кваліфікації, уміння бути уважним співбесідником, комунікабельним у спілкуванні з пацієнтами та їх родичами, здібність осмислювати отриману інформацію з виділенням головного і ефективно використовувати їх в лікувально-профілактичному процесі.

Н. М. Бугайова (2012) відзначає, що для ефективності навчання будувати процес взаємин пацієнта й медичного працівника необхідно пізнати психологічні основи подібної взаємодії: мотиви й цінності майбутнього медпрацівника, його уявлення про пацієнта, не відкидати також очікування самого пацієнта від процесу діагностики, лікування, профілактики й реабілітації, поведінки самого медичного працівника. Отже, даний автор зосереджує увагу на вагомості мотиваційно-ціннісного аспекту особистості майбутнього лікаря, що закладає основу успішного виконання ним професійних обов'язків. Мотиваційно-ціннісне налаштування на превалювання здоров'я, ціннісне ставлення до надання допомоги та мотиваційне налаштування на активну діяльність в межах професійної етики – ті якості, що формуються у студентів на етапі професійного навчання і відображають ступінь їх особистісної готовності до професійної діяльності.

Вагомою професійно необхідною якістю майбутнього медичного працівника виступає дотримання ним клініко-психологічної культури. Клініко-психологічна культура лікаря залежить від ряду чинників: досвіду роботи, освіти, відношення до професії, а також від ціннісного і когнітивного компонентів професійних уявлень, виступаючих регуляторами професійної діяльності медика. Те, яким соціально-психологічним портретом

пацієнта оперують медики при інтерпретації своїх професійних завдань, і те, як вони бачать себе у взаємодії з пацієнтами, є важливим чинником, що дозволяє здійснити підтримку в становленні оптимальної моделі співпраці всіх учасників процесу лікування. Від того, наскільки «приємний» лікар для хворих, наскільки психологічно грамотно він вміє будувати міжособистісні взаємини, встановлювати контакт з пацієнтами, розпитувати, вислуховувати, переконувати, вселяти віру і надію, багато в чому буде залежати його успішність (Вітенко, 2007). Відповідно, формування психологічної і комунікативної культури у студентів-медиків виступає завданням, що дозволить їм в подальшому бути успішними лікарями. При цьому, проблема збагачення соціокультурного досвіду та виховання студентів-медиків вимагає врахування актуальних дискурсів, в яких він перебуває, з метою оптимального встановлення стосунків із пацієнтом. Соціокультурна компетентність (Шевченко, 2017) є інтегральною характеристикою сучасного фахівця, що дозволяє йому бути ефективним у професійній діяльності. Соціокультурна компетенція є важливою складовою професійної підготовки майбутніх лікарів. Цей процес можна представити у вигляді поступового переходу індивіда в напрямі від «сприйняття культури країни, мова якої вивчається, до культурного самовизначення і до діалогу культур». Такий перехід відображатиме здатність студента визначати свій соціокультурний простір, бачити культурну різноманітність й усвідомлювати своє місце у спектрі культур сучасного полікультурного простору, що, в свою чергу, дасть в подальшому йому можливість ефективно комунікувати з пацієнтами та колегами – представниками різних культур.

Соціокультурна компетенція є одним із проявів іншої професійно важливої якості майбутнього лікаря – його комунікативної компетентності, спроможності встановлювати та підтримувати успішний контакт з іншою людиною. Це є вагомим показником успішної професійної діяльності медика, оскільки сам лікувальний процес реалізується, перш за все, через систему міжособистісної взаємодії лікаря та пацієнта (Владимирова, Шевченко, 2019). При цьому, інтровертованість супроводжується недоліком інтуїції, чуйності, тактовності в міжособистісних відносинах, низьким рівнем емпатії з

недостатньою здатністю відгукуватися на біль і страждання іншого, відгукуватися на неспокій і тривогу. Ці якості здатні понизити комунікативну компетентність лікаря, виступаючи в ролі комунікативного бар'єру, що перешкоджає ефективному спілкуванню (Мухаровська, 2016).

Емоційна стабільність як професійно важлива якість та показник професійної адаптованості допомагає майбутньому лікареві у взаєминах з хворими уникати психологічних зривів, конфліктів. Інтенсивні емоційні реакції не тільки руйнують довіру хворого, лякають і насторожують його, але й астенизують, стомлюють. Навпаки, душевна рівновага лікаря, його спокійна доброзичливість, емоційна стабільність викликають у пацієнта відчуття надійності. У ситуації хвороби, чи йде мова про соматичні захворювання, або про нервово-психічні розлади, як правило, підвищується рівень тривоги, що приводить до посилення емоційної нестійкості, що виявляється в дратівливості, плаксивості, запальності, агресивності (Вітенко, 2007). Відповідно, показники емоційної стійкості відображають рівень готовності студентів-медиків до майбутньої професійної діяльності.

Професійна діяльність лікаря пов'язана з розробкою стратегії і тактики терапевтичної дії і, отже, вимагає уміння прогнозувати події, передбачаючи можливі варіанти розвитку захворювання, ускладнення, наслідки фармакологічного лікування. У даному випадку важливу роль відіграє стильова характеристика поведінки лікаря, що стосується відкритості досвіду, усвідомленості та інтелектуальної свободи. Отже, проблема формування професійно важливих якостей студентів-медиків є актуальною та потребує вирішення.

Мета статті – проаналізувати показники професійно важливих якостей студентів-медиків із різною самооцінкою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самооцінка студентів-медиків є вагомою інтегральною професійно важливою якістю, що визначає рівень прийняття особистістю різних аспектів психічного, сформованості психологічних характеристик. Відповідно, приступаючи до емпіричного дослідження професійно важливих якостей студентів-медиків ми сформулювали наступне припущення – самооцінка студентів-медиків впливає на їх соціально-психологічну

готовність до професійної діяльності. Так, студенти із високою самооцінкою характеризуються краще розвинутими комунікативними та організаторськими здібностями та мотивацією досягнення успіху. Натомість, студентам із низькою самооцінкою, переважно, властиві менше розвинуті комунікативні уміння та характерна орієнтованість на мотивацію уникнення невдач.

В емпіричному дослідженні професійно-важливих якостей студентів-медиків прийняли участь 120 студентів Української медичної стоматологічної академії, які навчаються на різних курсах. Для оцінки вираженості професійно-важливих якостей досліджуваних застосовані методики «Вивчення самооцінки якостей особистості» (Т. Дембо, С. Рубінштейн), «Дослідження комунікативних та організаторських схильностей» (за В. В. Синявським, Б. О. Федоришиним), «Вимірювання мотивації досягнення» (за А. Мехрабіаном). Дослідження проведене у 2019-2020 навчальному році.

Приймаючи до уваги важливу роль самооцінювання майбутніх медиків у становленні їх соціально-психологічної готовності до професійної діяльності, у тому числі і комунікативних та організаторських схильностей, порівняємо їх вираженість у груп студентів із різною самооцінкою, виділені за результатами діагностики (рис. 1).

Як видно з рис. 1, студентам із заниженою самооцінкою переважно притаманний низький рівень комунікативних і організаторських схильностей (45% низького та 20% високого рівня значення у досліджуваних). Студенти із завищеною самооцінкою схильні оцінювати власні комунікативні і організаторські схильності на більш високому рівні (60% мають високий рівень сформованості схильностей).

Серед студентів, які мають середню самооцінку, не виявлене виражене переважання якогось із рівнів сформованості схильностей, що розглядаються. Отже, таких студентів можна умовно поділити на три групи: із низьким – 23%, середнім – 40%, та високим (37%) рівнем комунікативних і організаторських схильностей.

Таким чином, студенти із заниженою самооцінкою схильні деякою мірою недооцінювати власні комунікативні і організаторські схильності, оскільки їм бракує впевненості у

собі та своїх можливостях взаємодіяти з оточуючими, можливо і без реального на те підґрунтя. При цьому, студенти із завищеною самооцінкою схильні деякою мірою переоцінювати власні комунікативні і організаторські схильності, адже вони більше орієнтовані на ідеальні уявлення про власні характеристики ($\chi^2 = 10,61, p \leq 0,01$).

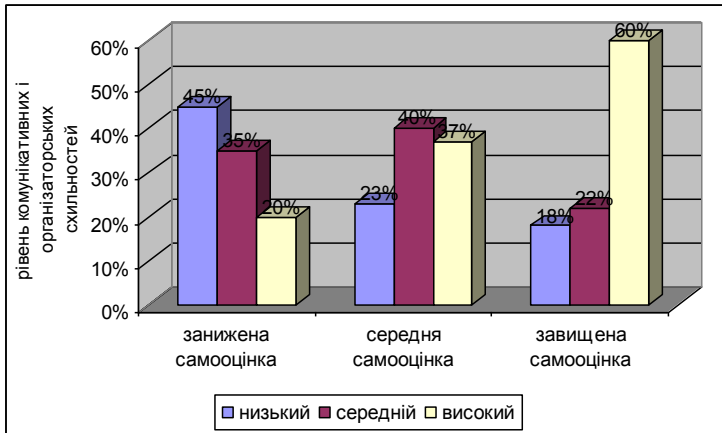

Рис. 1. Сформованість комунікативних і організаторських схильностей у студентів-медиків із різною самооцінкою

Кожен із даних випадків виступає перешкодою у процесі професіоналізації майбутніх лікарів. Оскільки завищене оцінювання власних схильностей може призвести до недооцінки реальної нестачі умінь організовувати терапевтичну взаємодію, ефективно встановлювати контакт з пацієнтами, організовувати їх для лікування. Недооцінювання власних якостей також може бути перешкодою, адже через невпевненість у собі і своїх можливостях студенти можуть неадекватно розцінювати власні можливості, не приймаючи до уваги свій потенціал і дійсно сформовані уміння.

При цьому, студенти-медики із середньою самооцінкою схильні адекватно розцінювати власні комунікативні і організаторські схильності на основі аналізу ситуацій реальної взаємодії, співвіднесення своїх поведінкових проявів із певними критеріями. Внаслідок чого вони можуть спиратися на «сильні сторони своєї особистості» і корегувати певні проблеми чи приділяти увагу недостатньо розвиненим професійним якостям.

Порівняємо вираженість мотивації успіху та мотивації уникнення невдач у студентів із різною самооцінкою, спираючись на провідну роль самооціночного аспекту професіоналізації майбутніх лікарів (рис. 2).

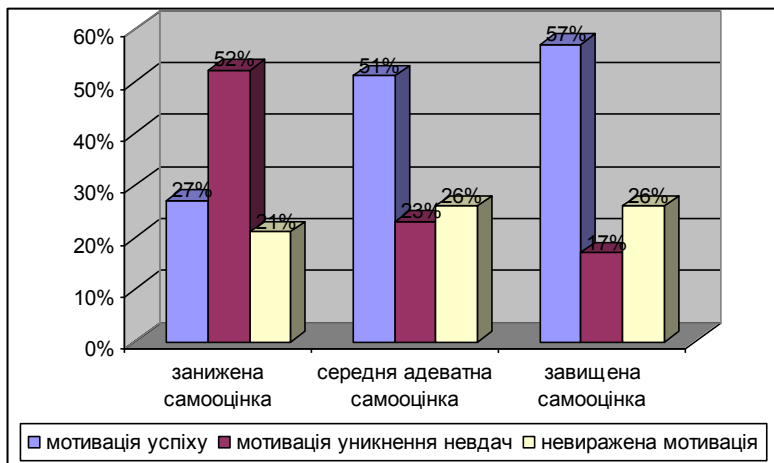

Рис. 2. Показники вираженості мотивації успіху та мотивації уникнення невдач у студентів-медиків із різною самооцінкою

Як видно із рис. 2, переважній більшості студентів із заниженою самооцінкою (52%) притаманна виражена мотивація уникнення невдач. Такі студенти схильні недооцінювати власні можливості, не використовують наявний досвід, внаслідок чого орієнтовані на негативний результат у професійній діяльності. При цьому, студентам із середньою адекватною (51%) та завищеною самооцінкою (57%) більшою мірою притаманна мотивація успіху. Такі студенти переважно орієнтовані на позитивний результат діяльності, очікують результативності від власних дій і вчинків, позитивно характеризують свої професійні якості ($\chi^2 = 9,82, p \leq 0,01$).

Отже, висунута нами гіпотеза підтверджена, оскільки студенти-медики із адекватною та завищеною самооцінкою більше схильні до мотивації успіху, а студенти із заниженою самооцінкою, у свою чергу, орієнтовані на мотивацію уникнення невдач. Це означає, що дійсно наявний вплив особливостей самооцінювання майбутніх лікарів на становлення їх професійно важливих якостей, аналіз вираженості у себе

даних якостей і орієнтування на них у власній діяльності; набуття професійних знань та формування особистісної позиції, сприятливої для роботи лікаря.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Формування професійно-важливих якостей є вагомим показником професіоналізації студентів-медиків, оскільки дозволяє їм в подальшому успішно виконувати свої професійні обов'язки. До найбільш вагомих професійних якостей майбутніх медиків відносяться розвинуті комунікативні здібності, виражена схильність до емоційного співпереживання, уміння організувати терапевтичну діяльність та мотивація на досягнення результативності лікувального процесу.

Результати емпіричного дослідження засвідчили вагомий вплив самооцінки на формування професійно важливих якостей студентів-медиків. Зокрема, студенти із високою самооцінкою характеризуються краще розвинутими комунікативними та організаторськими здібностями та мотивацією досягнення успіху. Натомість, студентам із низькою самооцінкою. Переважно властиві менше розвинуті комунікативні уміння та характерна орієнтованість на мотивацію уникнення невдач. Отримані емпіричні дані уточнюють механізми професійного становлення студента-медика та мають теоретичну і практичну значущість з огляду на можливість їх використання у процесі професійного навчання у виші.

Разом із тим, проблема формування професійно важливих якостей студентів-медиків та їх залежність від самооцінки залишається остаточно не розв'язаною. Так, перспективою подальших розвідок у даній царині можуть виступати емпіричні пошуки зв'язку локусу контролю студентів-медиків та їх особистісних, регуляторних і комунікативних характеристик у процесі професіоналізації у виші.

Список використаних джерел

- Бугайова Н. М. Психологічні особливості лікувальної взаємодії в системі «медичний працівник – пацієнт». *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2012. № 3(29). С. 52–57.
- Вітенко І. С. Медична психологія. Київ : Здоров'я, 2007. 208 с.
- Владимирова В. І., Шевченко О. М. Лінгвокраїнознавчий аспект викладання української мови як іноземної. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1. С. 55–58.

- Знаков В. В. Исследование профессионально важных качеств у медицинских работников. *Психологический журнал*. 2004. № 3. С.71–81.
- Мухаровська І. Р. Обґрунтування та засади медико-психологічної допомоги лікарям онкологічної служби. *Медична психологія*. 2016. Т. 22. № 2. С. 83–87.
- Шевченко О. М. Формування соціокультурної компетенції майбутнього лікаря. Неперервна педагогічна освіта ХХІ століття : зб. матеріалів XV Міжнар. педагогічно-мистецьких читань. Київ. 6-7 грудня 2017 р. Вип. 1 (13). Київ : Талком, 2018. С. 98–103.

References

- Buhaiova, N. M. (2012). Psykholohichni osoblyvosti likuvalnoi vzaiemodii v systemi "medychnyi pratsivnyk – patsiiient " [Psychological features of medical interaction in the system "medical worker - patient"]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii [Theoretical and applied problems of psychology]*, 3 (29), 52-57 [in Ukrainian].
- Vitenko, I. S. (2007). *Medychna psykholohiia [Medical psychology]*. Kyiv : Zdorov'ia [in Ukrainian].
- Vladymyrova, V. I., Shevchenko, O. M. (2019). Lihvokrainoznavchyi aspekt vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi [Linguistic aspect of teaching Ukrainian as a foreign language]. *Molody vchenyi [Young scientist]*, 5.1, 55-58 [in Ukrainian].
- Znakov, V. V. (2004). Issledovanie professional'no vazhnyh kachestv u medicinskih rabotnikov [Study of professionally important qualities in medical workers]. *Psihologicheskij zhurnal [Psychological journal]*, 3, 71-81 [in Russian].
- Mukharovska, I. R. (2016). Obgruntuvannia ta zasady medyko-psykholohichnoi dopomohy likariam onkolohichnoi sluzhby [Substantiation and principles of medical and psychological assistance to oncology doctors]. *Medychna psykholohiia [Medical psychology]*, 22(2), 83-87 [in Ukrainian].
- Shevchenko, O. M. (2018). Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentsii maibutnoho likaria [Formation of socio-cultural competence of the future doctor]. *Neperervna pedahohichna osvita XXI stolittia: zb. materialiv XV Mizhnar. pedahohichno-mystetskykh chytan, Kyiv, 6-7 grudnja 2017 r. [Continuing pedagogical education of the XXI century: coll. materials XV International. pedagogical and artistic readings. Kyiv, December 6-7, 2017]*, 13, Kyiv, 98-103 [in Ukrainian].

O. Shevchenko, V. Vladymyrova

**PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF MEDICAL STUDENTS
WITH DIFFERENT SELF-ASSESSMENT**

The article is aimed to reveal the professionally important qualities of medical students with different self-assessment. The professional growth of a modern doctor during higher education current scientific views problems are presented. The medical specialist's most important psychological characteristics are described. The professionally important qualities (communicative and organizational abilities, motivation to succeed) in groups of subjects with different self-esteem empirical research results are analyzed.

Key words: *medical students, professionally important personality traits, professionalization of medical students, professionally important qualities of medical students, communicative and organizational skills of medical students.*

Надійшла до редакції 08.09.2020 р.